

4. SÜSTEEMSELT OLULISED ARVELDUSSÜSTEEMID

4.1. PANKADEVAAHELISED ARVELDUSSÜSTEEMID

Suurmaksete arveldussüsteemi TARGET2-Eesti vahendusel tehti 2014. aasta esimesel poolel päevas keskmiselt 487 makset kogukäibega 1 miljard eurot (vt joonis 4.1.1). Eelmise aasta sama ajaga võrreldes tehti päevas 90 makset enam, kuid käive oli 13% väiksem. Maksete arvu kasvu on mõjutanud jaemaksete süsteemi ESTA sulgemine – riigisiseste kliendimaksete arv on pärast ESTA sulgemist TARGET2-Eestis eelmiste aastate sama perioodiga võrreldes kaks korda suurem ja ulatub 140 makseni päevas.

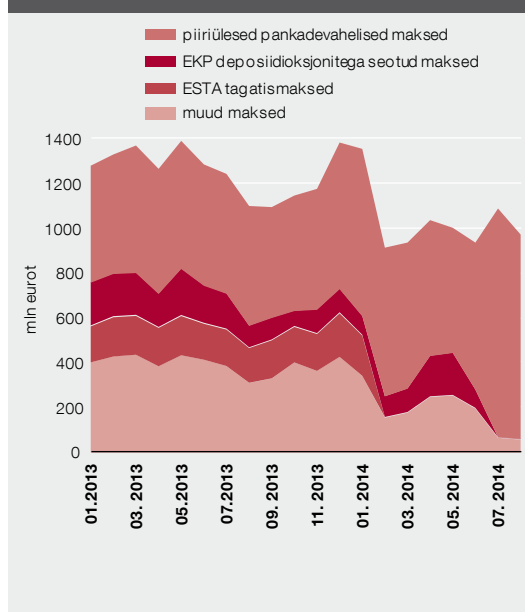
TARGET2-Eesti käivet mõjutasid enim ESTA sulgemise tõttu ESTA tagatismaksete lõppemine veebruaris ning Euroopa Keskpanga otsuse kohaselt Euroopa Keskpanga deposiidioksjonite lõppemine juunis. ESTA tagatismaksed moodustasid eelmise aasta esimesel poolel 13% ja deposiidioksjonitega seotud maksed 14% TARGET2-Eesti kogukäibest.

Eesti Pank sulges jaemaksete süsteemi ESTA 1. veebruaril ning riigisiseseid jaemakseid arveldatakse nüüd EBA Clearingu hallatavas süsteemis STEP2. STEP2s arveldati selle aasta esimesel poolel Eesti riigisiseseid makseid sama palju kui aasta varem ESTAs ehk keskmiselt 106 000 makset päevas (vt joonis 4.1.2). STEP2s arveldatud riigisiseste maksete käive oli 2% suurem kui aasta tagasi ESTAs.

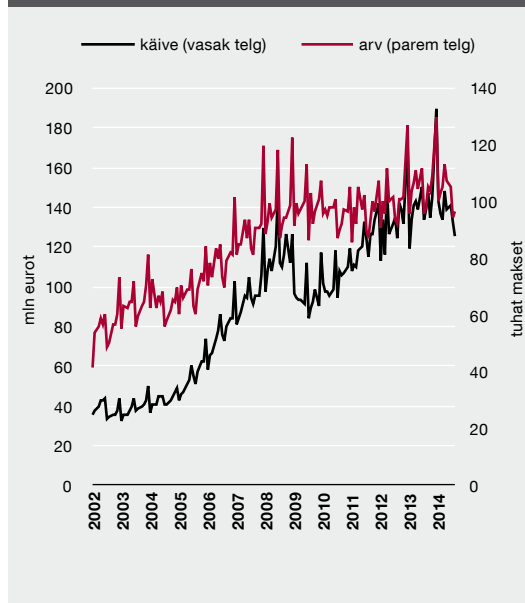
4.2. RISKID JA JÄRELEVAATAJA HINNANG

Eestis toimib kaks süsteemselts olulist makse- ja arveldussüsteemi: suurmaksete arveldussüsteem **TARGET2-Eesti** ja **väärtpaberite arveldussüsteem**.

Joonis 4.1.1. Maksete struktuur TARGET2-Eestis

Joonis 4.1.2. ESTAs ja STEP2s arveldatud riigisiseste maksete arv ja käive (päeva keskmised)

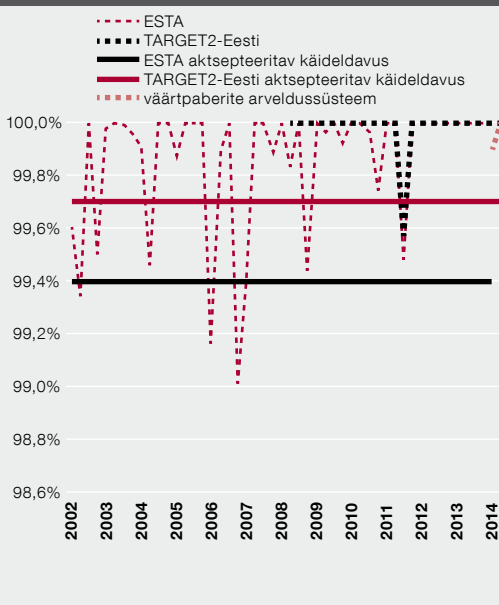
TARGET2 ja selle osasüsteem, Eesti Panga hallatav **TARGET2-Eesti** toimisid 2014. aasta esimesel poolel oluliste tõrgeteta²³ (vt joonis 4.2.1). Poole aasta jooksul leidis aset kuus väikest intsidenti, mis süsteemi käideldavust ei katkestanud. Nii ühisplatvormi kui ka osasüsteemi TARGET2-Eesti käideldavus oli 100%.

Pankade likviidsuspuhvrud olid arvelduste sujuvaks toimimiseks piisavad (vt joonis 4.2.2). Tänu pangagruppide tsentraliseeritud likviidsusjuhtimisele oli pankade vajadus Eesti Pangalt päevasisest laenu võtta minimaalne – päevasisest laenuvõimalust ehk koondtagatise vastu avatud krediidiini kasutas vaid üks pank. Üleöölaenu pangad ei vajanud. Pankade Eesti Pangas hoitav keskmine kontojääk oli 2014. aasta esimesel poolel 286 miljonit eurot. Kontojäägi vähenemist on soodustanud EKP nõukogu otsus langetada 11. juunil 2014 hoiustamise püsivõimaluse intressimäär negatiivsele tasemele.

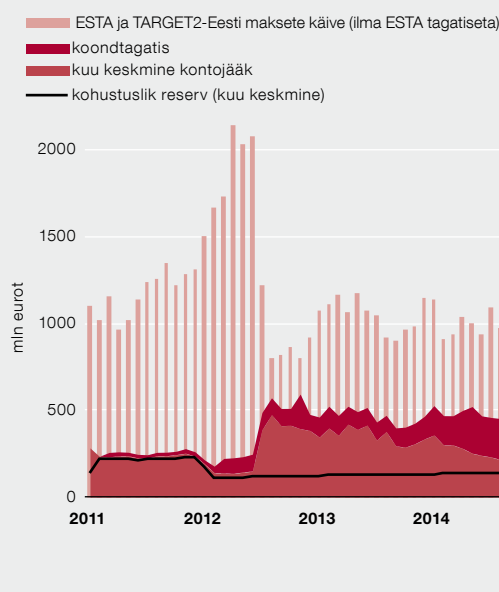
Eesti Väärtpaberikeskuse (EVK) hallatavas väärtpaberite arveldussüsteemis oli 2014. aasta esimesel poolel üks tõsisem tõrge, mis mõjutas väärtpaberite arveldusi ning alandas süsteemi käideldavuse taset. EVK võrguteenuspakkuja probleemist alguse saanud intsidendi tõttu oli süsteem osa kontohaldurite jaoks juurdepääsematu ligikaudu kaks tundi. Selliste juhtumite ärahoidmiseks lisas süsteemi operaator tehnilisi kontrolle, mille abil tuvastatakse ühenduse katkestusi. Lisaks sellele toimus üks väike intsident, mille puhul hilines EVK tehnilise probleemi tõttu ESTA tagatishaha seadmine. Probleem lahendati kiiresti ja kell 10 oli EVK taas valmis jaemaksete süsteemi töös osalema. Väärtpaberite arveldussüsteemi **käideldavus oli esimesel poolaastal 99,9%**.

23 Tõrget loetakse oluliseks, kui intsidendist on haaratud mitu arveldussüsteemi liiget või kui see toob kaasa meetmete rakendamise talitluspidavuse tagamiseks või arveldussüsteemi käideldavuse languse.

Joonis 4.2.1. Pankadevaheliste arveldussüsteemide käideldavus

Joonis 4.2.2. Pankadevaheliste maksete käive, kohustusliku reservi nõue ja keskpangas hoitav kontojääk

ESTA sulgemisest tingitud muudatused viidi elu sujuvalt. EVK kasutab alates 1. veebruarist 2014 korporatiivsündmustega seotud maksete ning teise ja kolmanda pensionisamba maksete arveldamiseks riigikassa pakutavat makselahendust E-riigikassa. Ülebaltilise tehnilise lahenduse X-stream arendus on jätkunud. Lisaks sellele määras valitsus EVK järgmiseks viieks aastaks keskregistri pidajaks – EVK ja rahandusministeeriumi sõlmitud uus registripidamise leping jõustub 1. jaanuaril 2015.

Eesti Pank hindas väärtpaberiarveldussüsteemi uute järelevaatamise nõuetena vastu võetud CPSS-IOSCO²⁴ põhimõtete järgi ja leidis, et süsteem vastab suuremale osale nõuetest. Järelevaataja hinnangul tuleb parandada riskijuhtimist ning viia muudatused sisse 1. juuliks 2015 (vt taustinfo 6).

Maksekeskkonna ja järelevaatamise valdkonna muudatuste tõttu **uendas Eesti Pank mak-**

24 Makse- ja arveldussüsteemide komitee (CPSS – Committee on Payment and Settlement Systems) ning Rahvusvaheline Väärtpaberijärelevalve Organisatsioon (IOSCO – International Organization of Securities Commissions). Alates 1. septembrist 2014 on CPSS nimetus CPMI (Committee on Payments and Market Infrastructures). Vt <http://www.bis.org/cpmi/index.htm>.

se- ja arveldussüsteemide järelevaatamise raamkava²⁵. Peamised muudatused on järgmised:

- Eesti Pank võttis järelevaatamise nõuetena kasutusele EKP nõukogu 3. juuni otsusega eurosüsteemis järelevaatamise nõuetena vastu võetud uued finantsturu infrastruktuuride põhimõtted.
- Nets Estonia ASi hallatavas kaardimaksete süsteemis töödeldavate maksete suure osatähtsuse ja mõju tõttu sujuvale raharinglusele võttis Eesti Pank selle süsteemi järelevaatamisele. Järelevaatamist alustatakse 2015. aasta alguses.
- Euroopa makseteenuste ühtlustamine tõi kaasa kodumaise jaemaksete süsteemi ESTA sulgemise ja seega ka selle järelevaatamise lõpetamise. Kuna Eesti kodumaiste jaemaksete arveldus toimub nüüd üleeuroopalises süsteemis STEP2, osaleb Eesti Pank selle süsteemi järelevaatamises eurosüsteemi koostöörühmade kaudu.

25 http://www.eestipank.ee/sites/eestipank.ee/files/files/Maksesysteemid/jarelevaatamise_raamkava.pdf

Taustinfo 6. Järelevaataja hinnang väärtpaberite arveldussüsteemile

Hindamise eesmärk

Eesti Pank hindas Eesti Väärtpaberikeskuse (EVK) hallatavat väärtpaberiarveldussüsteemi rahvusvaheliste ja eurosüsteemis järelevaatamise nõuetena vastuvõetud CPSS-IOSCO finantsturu infrastruktuuride (FMI) suhtes kehtestatud põhimõtete järgi.

Hindamine algatati esiteks seetõttu, et finantsturu infrastruktuuridele kehtestati uued ja senisest rangemad järelevaatamise nõuded. Teiseks liitub EVK tulevikus loodava väärtpaberiarveldusplatvormiga TARGET2-Securities (T2S) ning keskpankade ülesanne on hinnata, kas platvormiga ühinevad depositeoriumid ja nendevahelised ühendused on eurosüsteemi laenuhinguteks kõlblikud. See kasutajahindamine on kahetasandiline, st depositeoriumide ja nendevaheliste ühenduste kõlblikkust hinnatakse osaliselt järelevaataja hindamise tulemuste põhjal.

Eesti Väärtpaberikeskus pakub väärtpaberiarveldustega seotud teenuseid:

- väärtpaberikonto avamine füüsilisele ja juriidilisele isikule, esindajakonto avamine;
- väärtpaberite haldamine;
- börsitehingute arveldamine;
- börsiväliste tehingukorralduste tehinguteatiseks sobitamine;
- börsiväliselt sõlmitud tehingute makseta arveldamine (FOP);
- börsiväliselt sõlmitud tehingute makse vastu arveldamine (OTC DVP);
- piiriüleste börsitehingute ja börsiväliselt sõlmitud tehingute arveldamine.

Väärtpaberitehingute arveldus toimub töötlustsüklites, mis algavad igal täis- ja pooltunnil ajavahemikus kell 9–18. Igas töötlustsüklis võetakse korruga arveldusse nii börsitehingud, börsivälised makse vastu tehingud kui ka makseta väärtpaberilekanded. Registripidaja teeb väärtpaberitehingud juhul, kui kontohaldurid on täitnud kõik selleks vajalikud eeltingimused.

Arveldus toimub Rahvusvaheliste Arvelduste Panga (BIS – Bank for International Settlements) esimese mudeli kohaselt: nii raha- kui ka väärtpaberiarveldused tehakse brutoarvelduse põhimõttel ehk tehing tehingu kaupa. Rahaarveldus toimub integreeritud mudeli (ingl *integrated model*) alusel keskpanga rahas (ingl *autonomous central bank money*) – arveldusliikmed kannavad väärtpaberitehingute arveldamiseks vajalikud rahalised vahendid EVK kontole TARGET2s ning EVK tagastab arveldusliikmele tema rahaliste vahendite jäägi tööpäeva lõpus.

EVK on loonud ühendused Läti, Leedu ja Poola väärtpaberite deponitöömüüjadega. Ühendused Läti ja Leeduga võimaldavad kanda nii Eestis kui ka vastaspoole deponitöömüüjades registreeritud väärtpaberiteid teise registrisse ja tagasi. Läti ja Leedu väärtpaberite suhtes pakub EVK praegu kontohalduritele järgmisi teenuseid: börsitehingute arveldamine, börsiväliste makse vastu (OTC DVP) tehingute arveldamine, makseta väärtpaberitehingute (FOP) tegemine EVKst välisdeponitöömüüjadesse või vastupidi, väärtpaberite haldamine ja hoidmine EVK korrespondentkontodel, sh korporatiivsete sündmuste menetlemine.

Ühendus Poola väärtpaberite deponitöömüüjaga võimaldab EVK-l teha ülekandekõlblike väärtpaberite nimekirja kantud Eesti väärtpaberite makseta (FOP) ülekandeid Poola väärtpaberite deponitöömüüjadesse ja tagasi.

Hindamise tulemused

Väärtpaberiarveldussüsteemi kohta kehtib järelevaatamise 24 põhimõttest 21. Järelevaatamise põhimõtted sisaldavad nõudeid riskide – finants- ja tegevusriski, äririski, esindaja- ja investeerimisriski, mitmeastmelisest osalemisest tulenevate riskide – vähendamiseks ning juhiseid halduskorra, riskijuhtimisraamistiku, maksejõuetuse protseduuride, süsteemi tõhususe tagamise ja süsteemi reeglite avalikustamise kohta.

Eesti Pank kasutas väärtpaberiarveldussüsteemi hindamisel EVK enesehinnangut ning EVK tegevust ja süsteemi toimimist reguleerivaid õigusakte, lepinguid, reegleid ja protseduurikirjeldusi.

Järelevaataja hinnangul **vastab väärtpaberiarveldussüsteem täielikult 12 põhimõttes kehtestatud nõuetele**: 1 – õigusraamistik, 4 – krediidirisk, 7 – likviidsusrisk, 8 – arvelduse lõplikkus, 9 – rahaarveldused, 11 – nõuded keskdepositooriumidele, 12 – nõuded süsteemidele, mis arveldavad mitut omavahel seotud kohustust, 16 – esindaja- ja investeerimisrisk, 18 – süsteemile juurdepääsu tingimused, 20 – finantsturu taristutevahelised ühendused, 21 – tõhusus ja tulemuslikkus ning 22 – kommunikatsiooni standardid (vt tabel T6.1).

Tabel T6.1. Hinnangu kokkuvõte

Hinnangu kategooria	Põhimõtted
Vastab nõuetele	1, 4, 7, 8, 9, 11, 12, 16, 18, 20, 21, 22
Nõuetele enamasti vastav	2, 13, 19, 23
Nõuetele osaliselt vastav	3, 15, 17
Ei vasta nõuetele	–
Ei kohaldu	5, 10

EVK väärtpaberiarveldussüsteem on hinnangu järgi nõuetele **enamasti vastav nelja põhimõtte** suhtes: 2 – juhtimise kord, 13 – süsteemiliikme kohustuste täitmata jätmisega seotud protseduurid, 19 – mitmetasandiline osalemine ning 23 – eeskirjade ja protseduuride avaldamine.

EVK väärtpaberiarveldussüsteem on hinnangu järgi nõuetele **osaliselt vastav kolme põhimõtte** suhtes: 3 – riskijuhtimise raamistik, 15 – äririskide juhtimine ning 17 – tegevusriskide juhtimine.

Kahe põhimõtte (5 – tagatis ning 10 – paberikandjal finantsinstrumendid) nõuded EVK väärtpaberiarveldussüsteemile ei kohaldu.

Järelevaataja hinnangul toimib EVK väärtpaberiarveldussüsteem kindlate, läbipaistvate ja selgete reeglite alusel, enamik riskidest on vajalikul määral juhitud ning enamik väärtpaberiarveldussüsteemide kohta kehtivatest CPSS-IOSCO põhimõtetest ja nõuetest on täielikult täidetud.

Hindamise leidude kokkuvõte

Nasdaq'i grupis kasutatav riskihindamisraamistik ning riskijuhtimiseks kehtestatud reeglid ja standardid on laiaulatuslikud ja põhjalikud, kuid EVK sisuline riskijuhtimine peaks olema uute nõuete valguses veelgi terviklikum ja põhjalikum.

Puudusi esineb vastastikustest sõltuvustest ja teenusepakkujatest tulenevate riskide juhtimises. Analüüsida tuleb ka neid riske, mida EVK võib teistele osapooltele ise põhjustada. Mitmele

nõudele vastavust mõjutab ebapiisav talitluspidevuse planeerimine ning asjaolu, et EVK alles töötab välja nõuetekohaseid kriitiliste teenuste taastamise ja korrapärase sulgemise kavasad. Järelevaataja hinnangul tuleb parandada ka talitluspidevuse testimise kvaliteeti. Lisaks sellele näevad CPSS-IOSCO nõuded ette kriitiliste teenuste taastamiseks lühema aja – selle puuduse kõrvaldamiseks on EVK arvates vaja ilmselt ressursimahukaid süsteemiarendusi.

Riskihindamisraamistik peaks kajastama ka mitmetasandilisest osalemiskorrast ehk kaudselt liikmesusest tulenevate riskide juhtimist. Väärtpaberiarveldussüsteemi toimimise läbipaistvuse tõhustamiseks peab EVK avalikustama süsteemikohast informatsiooni kehtiva CPSS-IOSCO avalikustamise raamistiku kohaselt.

EVK väärtpaberiarveldussüsteemi turvalisuse suurendamiseks tegi Eesti Pank süsteemi käitajale või haldurile mitmeid soovitusi. Eesti Pank jääb nende täitmist jälgima.

Ühe EVKd puudutava soovitusi tegi Eesti Pank ka rahandusministeeriumile, kuna EVK-le rahandusministri määrusega kehtestatud reservkapitali arvutamise aluste põhjal kahanevad EVK reaalsed tegevuskulud umbes poole võrra ja EVK minimaalse reservkapitali nõue seetõttu väheneb.